

Demidowicz, Tomasz

"Wieś - chłopi - ruch ludowy - państwo :
Księga Pamiątkowa Profesora Józefa
Ryszarda Szaflika", Warszawa 1996

Rocznik Mazowiecki 10, 219-224

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Tomasz Demidowicz

Wież — chłopi — ruch ludowy — państwo.
Księga Pamiątkowa Profesora
Józefa Ryszarda Szaflika, Warszawa 1996

J ubileusz 40-lecia pracy naukowej stał się okazją do dedykowania Profesorowi Józefowi Ryszardowi Szaflikowi okazałej Księgi Pamiątkowej, na którą złożyły się teksty 45 autorów. Księgi pamiątkowe są dowodem bezinteresownej i niewymuszonej sympatii, szacunku i uznania środowiska i pewnie tym miłsze są dla obdarowanych. Powstaje jednak zawsze pytanie: na ile takie księgi dają obraz osoby dostojnego Jubilata? Czy w ogóle można powiedzieć, że „po księgach pamiątkowych ich poznać”? Lektura tego dzieła nie pozostawia wątpliwości, że sylwetka Jubilata przebija przez wszystkie jej stronic.

Księgę otwiera, zgodnie ze zwyczajem, nakreślona w ciepłych słowach sylwetka naukowa i zawodowa Jubilata, pióra Jana Jachymka, poprzedzona bibliografią prac obejmującą 129 pozycji i listą dwudziestu doktorów, którzy pod kierunkiem Profesora J. R. Szaflika napisali rozprawy (s. 11-27).

Warto przypomnieć najważniejsze fakty z życia Profesora i główne kierunki Jego działalności naukowej. Urodził się 18 II 1930 r. we wsi Więcki w obecnym województwie częstochowskim, w rodzinie nauczycielskiej Aleksandra i Heleny z domu Starczewskiej. Okres dzieciństwa przypadł na ostatnie lata II Rzeczypospolitej oraz okres wojny i okupacji. Studia historyczne odbył na Uniwersytecie Poznańskim, finalizując je w 1954 r. pracą magisterską na temat: „Stosunki gospodarczo-społeczne we wsiach państwa żywieckiego w XVII i XVIII wieku” pod kierunkiem prof. Stanisława Szczotki. Karierę naukową rozpoczął z powodzeniem na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, publikując m.in. *Starostwo Parczewskie od XV-XVII wieku*, Lublin 1961; *Wież lubelska w połowie XVII wieku. Problem zniszczeń, wojennych i odbudowy*, Lublin 1963. W 1960 r. obronił pracę doktorską na temat: „Zniszczenia wojenne w połowie XVII wieku we wsiach woj. lubelskiego i Ziemi Chełmskiej”. Pracę naukową łączył z działalnością w ruchu ludowym, inicjując m.in. sesję naukową na 70-lecie ruchu ludowego i materiały pod swoją redakcją *Ruch ludowy na Lubelszczyźnie*, Lublin 1964. Z dniem 1 X 1963 r. podjął pracę w Katedrze Historii Polski Najnowszej i Nowoczesnej Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego, zostając jednocześnie kierownikiem Zakładu Historii Ruchu

Ludowego przy Naczelnym Komitecie Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego. Funkcję tę pełnił do 31 X 1971 r. W dniu 24 III 1970 r. uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk humanistycznych w zakresie historii najnowszej w oparciu o rozprawę: *Polskie Stronnictwo Ludowe Piast 1926-1931*. W latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych nie tylko z powodzeniem kontynuował pracę naukową, lecz także pełnił różne funkcje kierownicze na Uniwersytecie Warszawskim, łącznie z funkcją prorektora w latach 1982-1985. Wypromował około 250 magistrów. W 1991 r. został prezesem utworzonego z własnej inicjatywy Ludowego Towarzystwa Naukowo-Kulturalnego.

Podział *Księgi* na cztery wielkie części jest jakby odzwierciedleniem pól zainteresowań badawczych Jubilata. Pierwszą część: *O świadomość narodową i obywatelską. Z dziejów wsi i ruchu ludowego do 1918 roku* otwiera artykuł Edwarda Kospath-Pawłowskiego: *Chłopi w obronie kraju* (s. 31-35) stanowiący próbę zarysowania wysiłku zbrojnego chłopów polskich w obronie ojczyzny na przestrzeni wieków. Dobrze się stało, że tego typu problematyka, w dużej części nawiązująca do okresu staropolskiego, który Profesora Józefa Ryszarda Szaflika fascynował, znalazła odzwierciedlenie w pierwszej części pracy. Następnie spotykamy artykuł pióra Wiesława Śładkowskiego: *Kwestia włościańska w mowach emigracyjnych księcia Adama Jerzego Czartoryskiego* (s. 36-42). Autor prezentuje poglądy jednego z najwybitniejszych przedstawicieli emigracji polistopadowej, które były polskim wkładem w dzieło chłopskiej emancypacji. Problemem świadomości narodowej chłopów zajęła się Helena Brodowska-Kubicz w artykule: *Drugie popańszczyźniane pokolenie chłopów w Polsce* (s. 43-51). Na podstawie przeglądu chłopskich pamiętników autorka stanęła na stanowisku, że w światłej części społeczności wiejskiej pokolenie chłopów dojrzało do kształtowania obywatelskiej postawy w odrodzonym państwie polskim. Dzieje jednego z towarzystw oświatowych działających na ziemiach polskich na przełomie XIX i XX w., i udziału w nim ludowców, przypomniała Mirosława Bednarzak-Libera w artykule: *Ludowcy w Towarzystwie Szkoły Ludowej (1891-1918)* (s. 52-60). Prezentowaną pracą niejako zainicjowała potrzebę dalszych badań nad organizacjami tego typu działającymi pod zaborami. Zagadnienie relacji między polskim ruchem ludowym a ukraińskim odrodzeniem narodowym w Galicji, także na przełomie stuleci, stało się przedmiotem analizy Leonida Zaszkilniaka z Lwowa w artykule: *Polski ruch ludowy i kwestia ukraińska w Galicji w końcu XIX — początku XX wieku — do 1914 r.* (s. 61-67). Autor, reasumując rozważania, podkreślił, że polski ruch ludowy, a szczególnie jego lewe skrzydło opowiadało się za sprawiedliwym rozwiązaniem wzajemnych stosunków polsko-ukraińskich.

Część pierwszą *Księgi Pamiętkowej* zamykają artykuły odnoszące się do różnych aspektów ruchu ludowego. Sprawę okoliczności wzniesienia pomnika Bartosza Głowackiego w 1904 r. w przyczynku *Policja carska i sprawa wzniesienia pomnika Bartosza Głowackiego w Tarnobrzegu* poruszył Leszek Jaśkiewicz (s. 68-70). Mało znaną, ale ciekawą postać ze świata ziemiańskiego — Mikołaja Reja, którego ponad 10-letnia działalność wywarła poważny wpływ na oblicze ideo-

we, programowe i taktykę galicyjskich ludowców, naszkicował Bolesław Dereń w: *Mikołaja hrabiego Reya doświadczenia ludowe* (s. 71-78). W trzecim natomiast artykule, Jana Dziegielewskiego: „Promować dobrą, wytrącać złą”. *Problemy książki na łamach „Wiadomości Archidiecezjalnych Wileńskich”* (s. 79-84), przypomniane zostało jedno z interesujących czasopism katolickich wychodzących w okresie II Rzeczypospolitej. W ostatnim z artykułów, Eustachego Rakoczego ZP: *Wizerunek Jasnogórskiej Bogarodzicy na polskich sztandarach wojskowych* (s. 85-90), zarysowana została tradycja motywu maryjnego w symbolice Wojska Polskiego na przestrzeni wieków.

Druga część *Księgi: Wyzwania i dramaty. Problemy lat wojny i pokoju 1918-1939-1989* nawiązuje do drugiej wielkiej dziedziny zainteresowań badawczych Jubilata, jaką była i jest historia ruchu ludowego w okresie międzywojennym, wojny i okupacji oraz Polski Ludowej. Jako pierwszy spotykamy artykuł Janusza Gmitruka: *Chłop potęgą jest i basta* (s. 93-103). Autor powraca do niezwykle ciekawego kompleksu spraw związanych z rodzeniem się świadomości narodowej chłopów polskich i ich służby dla Polski. W drugim artykule przypomniana została przez Władysława Kolatorskiego bitwa pod Radzyminem 13-16 VIII 1920 r. (s. 104-115). W dalszej kolejności zamieszczone zostały dwa artykuły, które odnoszą się do aspektów funkcjonowania ugrupowań ludowych w parlamencie II Rzeczypospolitej. W: *PSL „Piast” a Narodowa Demokracja w Sejmie Ustawodawczym 1919-1922* (s. 116-123) Wiesław Otocky podjął próbę ukazania działalności Polskiego Stronnictwa Ludowego „Piast” na forum Sejmu w pierwszym okresie II Rzeczypospolitej, jego walkę o kształt reform, w tym reformy rolnej. W artykule: *Ludowcy wobec kryzysu parlamentaryzmu w Polsce w latach 1926-1930* (s. 124-130) Michał Śliwa odniósł się do kwestii kryzysu parlamentarnego i nieudanych prób nieskonsolidowanych stronnictw chłopskich do jego zażegnania w walce o przyszły kształt Polski. Interesującą problematykę zróżnicowań regionalnych w polskim ruchu ludowym w okresie międzywojennym zasygnalizował w swoim krótkim artykule: *Ludowy, to i regionalny* (s. 131-135) Adam Dobroński. Sprawę związku Macieja Rataja — jednego z czołowych przywódców ruchu ludowego i mężów stanu II Rzeczypospolitej — z masonerią przedstawił, w sposób wyważony Arkadiusz Kołodziejczyk, redaktor naukowy *Księgi Pamiątkowej*, w artykule: *Maciej Rataj a masoneria* (s. 136-141). Nad fragmentem biogramu wielce kontrowersyjnej postaci jaką był Bolesław Bierut zatrzymał się Paweł Popiel w artykule: *Działalność Bolesława Bieruta do 1939 r.* (s. 142-152). Natomiast Tadeusz Boruta skreślił ciekawy szkic biograficzny, prezentując postać lekarza, społecznika i działacza ludowego Władysława Ciekota (s. 153-157). Interesujący portret zbiorowy kobiety w konspiracyjnym ruchu ludowym i jej działalność w Ludowym Związku Kobiet naszkicował Piotr Matusak w artykule: *Ludowy Związek Kobiet 1942-1945* (s. 158-163). Do czasów wojny i konspiracji 1939-1944 odnosi się też Zbigniew Gnat-Wieteska: *Symbolika Batalionów chłopskich* (s. 164-169). Autor omawia kwestię używanego umundurowania, śpiewanych pieśni, proporców drugiej pod względem liczebności organizacji zbrojnej polskiego podziemia — Batalionów Chłopskich. Odmien-

ny w charakterze, ale interesujący w tej części, jawi się przyczynek Mariana Wojciechowskiego: *Polonica w Monologach przy stole Adolfa Hitlera* (s. 170-173). Kolejne artykuły w tej części *Księgi* odnoszą się do dziejów ruchu ludowego po 1945 r. Otwiera ten cykl artykuł Romualda Turkowskiego: *Polskie Stronnictwo Ludowe w mieście stołecznym Warszawie w latach 1945-1949* (s. 174-184). Ujęcie to, oparte na źródłach archiwalnych, poważnie wzbogaca wiedzę o Polskim Stronnictwie Ludowym w okresie 1945-1949. Próbę „umiejscowienia” Stronnictwa Ludowego w trudnych realiach życia politycznego Polski w bezpośrednim okresie powojennym udanie podjął Antoni Mieczkowski w artykule: *Stronnictwo Ludowe w systemie politycznym Polski w latach 1944-1949* (s. 185-190). O politycznych aspektach działalności pocztowców na wsi polskiej na przełomie lat 40-tych i 50-tych pisze Janusz Giera (s. 191-197). Drugą część *Księgi Pamiątkowej* zamykają dwa przyczynki odnoszące się do czasów najnowszych w ruchu ludowym. W pierwszym z nich Stanisław Dąbrowski porusza sytuację ruchu ludowego w przededniu historycznych wyborów parlamentarnych 1989 r. (s. 198-203). W drugim Mieczysław Adamczyk, inicjator i rektor Wszechnicy Świętokrzyskiej w Kielcach, przypomina okoliczności związane z powstaniem tej uczelni i zapoznaje z jej organizacją i pierwszymi osiągnięciami (s. 203-208).

Trzecia część prezentowanej *Księgi: W kręgu myśli historycznej i politycznej* składa się z dziesięciu artykułów i przyczynków o różnych rozmiarach i wartości. Otwiera ją krótki szkic Jerzego Maternickiego: *Chłopi w polskiej myśli historycznej XIX w.* (s. 211-215). Dotyka niezwykle ciekawej problematyki, gdyż omawia „wątek chłopski” w myśli historycznej Jerzego Samuela Bandtkiego (1768-1835). Następnie Jolanta Kur w artykule: *Tradycja historyczna w ruchu ludowym do 1918 roku* (s. 216-224) przypomina wydarzenia z historii Polski, które miały decydujący wpływ na kształtowanie świadomości u chłopów polskich i podtrzymywanie tradycji przez pokolenia. W dalszej części spotykamy blok artykułów odnoszących się do dziejów ruchu ludowego w okresie II Rzeczypospolitej. W pierwszym artykule tej grupy: *Dzieje chłopów w świadomości historycznej ludowców w II Rzeczypospolitej* (s. 225-230), Barbara Jakubowska podejmuje próbę odpowiedzi, jakie karty z dziejów chłopów warunkowały kształt i rozwój świadomości ludowców w okresie 1918-1939. W drugim artykule: *Chłopi i państwo w myśli politycznej Tomasza Nocznickiego* (s. 231-236), Henryk Mierzwiński interesująco prezentuje postać jednego z ciekawszych działaczy i myślicieli ruchu ludowego. Stworzona przez niego wizja republikańsko-ludowego państwa w sposób znaczący wzbogaciła myśl ruchu ludowego. W trzecim z artykułów: *Kapitał i praca w myśli politycznej ruchu ludowego w latach II Rzeczypospolitej* (s. 237-241), Andrzej Wojtas zatrzymuje się nad kategoriami kapitału i pracy oraz ich miejscu w myśli politycznej ruchu ludowego. Klub Parlamentarny Stronnictwa Chłopskiego, jego działalność i program przybliży Eugeniusz Walczak w artykule: *Koncepcje ustroju państwowego w świetle programu i działalności Klubu Parlamentarnego Stronnictwa chłopskiego (1926-1930)* (s. 242-250). W ostatnim z artykułów odnoszących się do okresu międzywojennego: *Polityka zagraniczna w koncepcjach wiciowego agraryzmu okresu II Rzeczypospolitej* (s. 251-259),

Andrzej Lech, na podstawie dokumentów programowych i publicystyki animatorów ruchu wiciowego z lat 1928-1939, podejmuje próbę scharakteryzowania myśli tego ruchu w odniesieniu do polityki zagranicznej II Rzeczypospolitej. Część trzecią *Księgi Pamiątkowej* zamykają trzy artykuły odnoszące się do współczesnych problemów ruchu ludowego. W pierwszym artykule Andrzej W. Kaczorowski zastanawia się nad ewenementem odrodzenia się tradycji kościuszkowskiej w dokumentach i działalności ruchu ludowego w latach 1976-1989 (s. 260-264), następnie Jan Jachymek pisze o neoagrarizmie jako trzeciej drodze i szansie Europy Środkowowschodniej (s. 265-271). W ostatnim artykule Stefan J. Pastuszka omawia podobieństwa i różnice między projektem konstytucji PSL/UP a projektem opracowanym przez Komisję Konstytucyjną Zgromadzenia Narodowego (s. 272-283), porównując teksty preambuły, regulacje odnoszące się do praw wolności i obowiązków obywateli czy regulacje zawarte w sprawie stosunków państwo-Kościół.

Na ostatnią część *Księgi: Dzieje Podlasia i dzieje regionalne*, także bliskie pasjom badawczym Jubilata, składa się dziewięć prac. Otwiera ją przekrojowy artykuł Grzegorza Welika: *Miejsce Łukowa i Ziemi Łukowskiej w podziałach administracyjnych kraju XIII-XX w.* (s. 287-295). Drugą pracą jest studium Jerzego Mazurka: *Ludność parafii momińskiej XIX i XX wieku w świetle ksiąg parafialnych* (s. 296-307). Obie prace stanowią, mimo szeregu zastrzeżeń natury metodologicznej, duży wkład w badaniach nad historią regionalną i lokalną. Dalej znajdujemy artykuły: Czesława Rajcy: *Użytkowanie lasów w Ordynacji Zamoyskiej w połowie XIX wieku* (s. 308-313) oparty na szerokiej bazie źródłowej, Urszuli Głowackiej-Maksymiuk: *Wieś siedlecka w okresie rewolucji 1905-1907* (s. 314-323) o dużej wartości poznawczej. Sytuacji społecznej i politycznej guberni siedleckiej w odniesieniu do lat 1909-1912 dotyczy niezwykle ciekawy artykuł Albina Koprukowniaka: *Przejawy aktywności politycznej w guberni siedleckiej w świetle danych policyjnych (1909-1912)* (s. 324-331). Oparty na nowych źródłach, znajdujących się w archiwach rosyjskich, dostarcza szeregu danych o angażowaniu się przedstawicieli różnych grup społeczności (nie tylko na wsi) guberni siedleckiej w działalność polityczną. Okresu pierwszych lat XX w. dotyczy także szkic Jaremy Maciszewskiego: *Kartka z dziejów drobnej szlachty na Ukrainie na początku XX wieku* (s. 332-335). W oparciu o notatki swojego ojca, Seweryna Władysława Maciszewskiego, autor przynosi szereg interesujących danych o życiu Polaków z okolic Berdyczowa w tym okresie. Czwartą część *Księgi* zamykają trzy artykuły, z których dwa odnoszą się do aspektów związanych z historią wojskowości i powinny znaleźć się w części drugiej. W pierwszym z nich *Ciechanów w sierpniu 1920 r.* (s. 336-343) Dariusz Piotrowicz omawia sprawę obrony tego miasta w wojnie polsko-bolszewickiej. W drugim: *Krakusi Podlascy (1937-1939)* (s. 344-352) Janusz Odziemkowski omawia nieznaną epizod związany z realizacją idei ochotniczych oddziałów jazdy konnej, zwanych Krakusami, na Podlasiu w drugiej połowie lat 30-tych, a następnie udziałem tej formacji w wojnie obronnej 1939 r. Zamyka tę część i całość *Księgi Jubileuszowej* artykuł natury ogólnej Edwarda Potkowskiego: *Ludyczne funkcje pisma* (s. 353-360).

Prezentowana *Księga Pamiątkowa Profesora Józefa Ryszarda Szaflika* swoją zawartością i różnorodnością tematyki znacznie wzbogaca dorobek badawczy nad dziejami i myślą ruchu ludowego. Odzwierciedla szerokie kontakty i rolę Jubilatę w środowisku nie tylko polskich historyków. Pokazuje pasje badawcze Józefa Ryszarda Szaflika, a także miejsca jego działalności (Lublin, Warszawa, Siedlce, Pułtusk, Kielce).

Książka została wydana niezwykle starannie i zwraca uwagę literonictwo, płóciennę okładkę, przejrzysty układ; wszystko to składa się na miłą także dla oka całość. Zasluga w tym wielka Komitetu Redakcyjnego, w tym wspomnianego A. Kołodziejczyka oraz grona współpracowników i uczniów z Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego.